

УДК 330.5:378.2

Раєвнева О.В.

доктор економічних наук

професор, завідувач кафедри статистики та економічного прогнозування
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Аксьонова І.В.

кандидат економічних наук

доцент кафедри статистики та економічного прогнозування
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Гриневич Л.В.

кандидат економічних наук

доцент кафедри статистики та економічного прогнозування
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ В КРАЇНАХ СВІТУ

Стаття присвячена аналізу сучасних світових моделей фінансування університетів в краях світу. Проводиться узагальнення та систематизація цих моделей з метою впровадження кращих у вітчизняне середовище. Доводиться доцільність формування власної моделі, яка б враховувала світові наробки та вітчизняні особливості функціонування освітянської сфери.

Ключові слова: модель, фінансування, освіта, університет, ринок освітніх послуг.

Раевнева Е.В., Аксёнова И.В., Гриневич Л.В. МОДЕЛИ ФИНАНСИРОВАНИЯ УНИВЕРСИТЕТОВ В СТРАНАХ МИРА

Статья посвящена анализу современных мировых моделей финансирования университетов в странах мира. Проводится обобщение и систематизация этих моделей с целью внедрения лучших в отечественную среду. Приходится целесообразность формирования собственной модели, которая бы учитывала мировые наработки и особенности функционирования отечественной образовательной сферы.

Ключевые слова: модель, финансирование, образование, университет, рынок образовательных услуг.

Raevnyeva O., Aksyonova I., Grynevych I.

This article analyzes the current global funding models of universities in the world's

cranes. Held generalization and systematization of these models in order to implement the best in the domestic environment. We have feasibility of building your model that takes into account global developments and particularly the functioning of the national education sector.

Keywords: model, funding, education, universtet market of educational services

Постановка проблеми. В останні роки відбуваються істотні зміни у фінансуванні державних систем вищої освіти в різних країнах, а також у механізмах розподілу бюджетних коштів між вищими навчальними закладами. Це обумовлено різким змінами в контингенті учнів у системі освіти і обмеженістю бюджетних ресурсів, що вимагає підвищення ефективності використання державних (бюджетних) коштів та залучення різних позабюджетних (недержавних) джерел. В значній мірі на зміну форм і механізмів фінансування впливає зміна характеру і змісту вищої освіти у зв'язку з необхідністю формування індивідуальних освітніх програм навчання, диверсифікації їх за змістом, термінами та формами доставки освітньої послуги до споживача. Ці тенденції характерні для багатьох країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку питань теорії і практики формування і використання фінансових ресурсів закладів освіти зроблено західними і російськими фахівцями І. Александровим, О. Арзяковою, В. Акоповим, В. Балашовим, Н. Барром, М. Бевком, Б. Бишовець, І. Варда, В. Гассковим, П. Гонзалесом, О. Дагаєвим, В. Єрошиним, Т. Жуковою, І. Ішиною, Ф. Кумбсом, В. Лоуренсом, А. Майоровим, Х.-К. Наварро, М. Слалом, В. Стражевим, Е. Ханушеком, С. Шварцманом та іншими [1-6].

Дослідженням вищої освіти як фактора забезпечення економічного зростання країни займалися такі українські науковці та економісти: В. Андрущенко, Д. Бондаренко, І. Вакарчук, В. Геєць, Б. Данилишин, Т. Калюжна, В. Кремень, В. Куценко, С. Ніколаєнко та ін. [1-6]. Дослідженню проблем побудови фінансового механізму в цілому, а також особливостей його

функціонування в системі вищої освіти приділяється значна увага науковців: Л. Антошкіної, Й. Бескида, Т. Боголіб, Є. Бойка, В. Буковинського, О. Василика, В. Гельман, А. Даниленка, Л. Добровольської, М. Карліна, П. Ковалю, В. Коміренка, М. Маліка, І. Майбурова, І. Мороз, Ц. Огоня, В. Опаріна, Л. Плахотникової, К. Павлюка, С. Салиги, І. Сазонця, В. Федосова, С. Юрія, Л. Яременка [1-6].

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження існуючих моделей фінансування вищої освіти, їх узагальнення та систематизація та визначення найбільш прийнятної для України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У міжнародній практиці застосовується до 4 000 схем фінансування ВНЗ, що розрізняються між собою за ступенем покриття державою вартості навчання у ВНЗ; механізмом відбору потенційних студентів при високому конкурсі; включенням в систему фінансування поряд з державними недержавних вузів; охопленням ваучерами системи вищої освіти; рівню самостійності вузів у встановленні ціни навчання; пріоритетами для дітей з неблагополучних або малозабезпечених сімей і т. д. [2,3,6]. Узагальнюючи зарубіжну практику фінансування вищої освіти, виділимо основні використовувані моделі фінансування освіти (рис. 1), розмежування яких досить умовно, оскільки в більшості країн світу застосовуються комбіновані варіанти забезпечення вузів фінансовими ресурсами.

Модель фінансування ВНЗ типу А - державне забезпечення діяльності ВНЗ, при якому бюджетні кошти надходять безпосередньо від держави до ВНЗ, включає дві складові: модель, орієнтовану на потреби держави (А1), і модель придбання державою освітніх послуг у ВНЗ для певних цілей (А2). Моделі типу А відрізняються безкоштовністю державного вищої освіти.

Модель А₁ передбачає зобов'язання ВНЗ з підготовки фахівців з кваліфікацією, необхідної з суспільної точки зору. У цьому випадку ціна навчання встановлюється та узгоджується заздалегідь, оплата здійснюється з коштів державного бюджету. Така модель справедлива для країн Південної,

Центральної та Східної Європи, Африки та Латинської Америки, Росії.

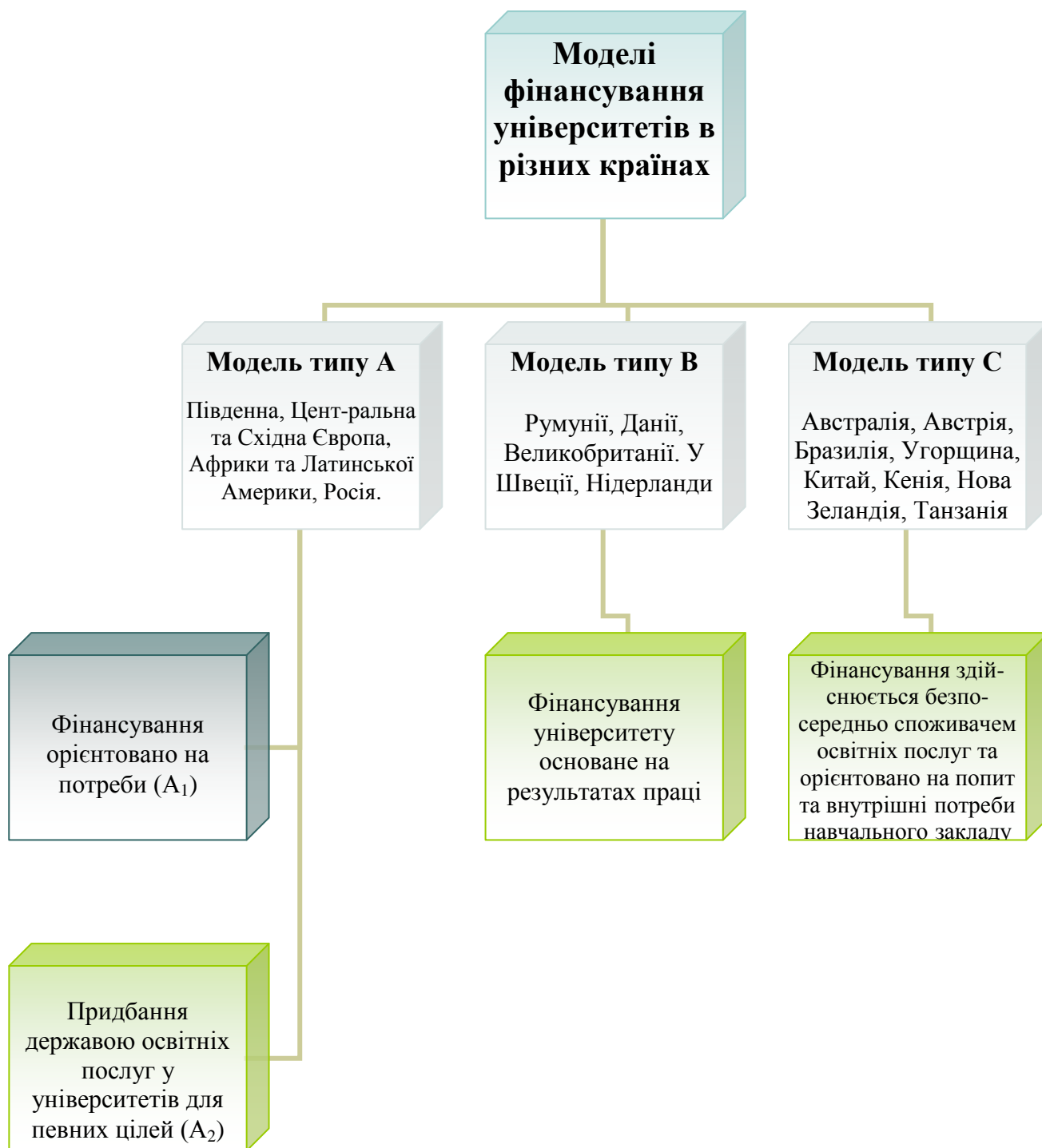

Рис. 1. Моделі фінансування університетів в країнах світу [5]

Модель A_2 передбачає участь ВНЗ у конкурсах на отримання замовлення держави на підготовку фахівців, що забезпечує ефективний розподіл державних завдань і скорочення витрат держави. Замовлення отримує той ВНЗ, освітні

послуги якого максимально відповідають умовам конкурсу, а витрати на навчання оптимальні.

Загалом фінансування типу А характеризується досить низьким ступенем автономії, так як використання фінансових ресурсів чітко контролюється державними органами.

Модель фінансування типу В орієнтована на статус ВНЗ, передбачає виділення державних коштів в залежності від результатів його діяльності. Обсяг фінансування визначається чисельністю випускників, студентів, прийнятих на перший курс, результатами контролю знань студентів, складністю навчальних курсів, кількістю захищених дисертацій і т. і. Такі моделі реалізуються в Румунії, Данії, Великобританії. У Швеції та Нідерландах університети фінансуються на основі привласнених ступенів і позитивної оцінки їхньої діяльності.

Модель фінансування типу С спрямована на реалізацію потреб ринку праці, передбачає оплату освітніх послуг безпосередніми споживачами і орієнтована на попит і внутрішні потреби навчального закладу. У даній моделі використовуються державні зобов'язання, передані у вигляді купонів, сертифікатів (ваучерів) безпосереднім споживачам освітніх послуг. Істотне обмеження для учня - термін дії ваучера. У багатьох країнах ввели плату за отримання вищої освіти, реалізуючи різноманітні схеми по моделі типу С (Австралія, Австрія, Бразилія, Угорщина, Китай, Кенія, Нова Зеландія, Танзанія та ін.).

Таким чином, фінансування вищої освіти, переслідує наступні цілі:

забезпечення необхідного до потреби суспільства розміру ринку освітніх послуг в частині вищої освіти, тобто забезпечує макроефективність;

гармонізація інтересів держави, потреб ринку праці та перевагами абітурієнтів, тобто забезпечення мікроефективності;

надання однакових можливостей для отримання вищої освіти всім соціально-економічними групами населення, тобто забезпечення доступності вищої освіти та рівності освітніх можливостей.

Аналіз практики бюджетного фінансування в зарубіжних країнах дозволяє звести національне різноманіття механізмів фінансування до наступних основних видів [1,4]:

а) фінансування, що базується на оцінці державними органами витрат ВНЗ у попередньому періоді або за результатами переговорного процесу між уповноваженими державними органами та ВНЗ, в ході якого обговорюється проект представленого ВНЗ бюджету. Цей вид фінансування має назву базового фінансування;

б) фінансування, при якому обсяг коштів для ВНЗ визначається за допомогою розрахункових формул на підставі показників витрат або результатів досягнення діяльності ВНЗ. Цей вид фінансування має назву формульного фінансування;

в) фінансування, засноване на укладанні між ВНЗ та державними органами контрактів про надання освітніх послуг у відповідності зі стратегічними цілями країни і конкретного ВНЗ для цільового фінансування специфічних освітніх та дослідницьких проектів. Цей вид фінансування має назву контрактного або цільового фінансування;

г) фінансування на основі конкурсних торгів між ВНЗ, які запропонували цільові показники випуску фахівців різних спеціальностей та затрати на них. Перевага надається тим ВНЗ, у кого ці затрати мінімальні. Цей вид фінансування має назву конкурсного фінансування;

д) фінансування витрат самих студентів на освіту. Цей вид фінансування базується на основі попиту на вищу освіту за певними спеціальностями.

Розглянемо використання наведених вище типів фінансування в країнах ЄС (табл.1) [4]:

Як видно з табл.1, у більшості країн ЄС використовується формульний підхід до визначення обсягів фінансування ВНЗ та цільове фінансування специфічних проектів. Кіпр і Мальта використовують тільки один інструмент - переговори з державними органами з приводу бюджетного проекту, розробленого ВНЗ. Більшість країн використовують в різній комбінації

декілька механізмів. Крім того, в таких країнах, як Германия, Іспанія тип фінансування університету визначається регіональними органами управління.

Таблиця 1

Види бюджетного фінансування в країнах ЄС

Вид фінансування	Перелік країн, де використовується даний механізм
Переговорний підхід на базі попереднього проекту бюджету, запропонованого ВНЗ	Болгарія, Греція, Ірландія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Португалія, Словенія
Фінансування, засноване на витратах попереднього періоду	Греція, Данія, Ісландія, Італія, Норвегія, Польща
Фінансування на основі результативності, пов'язане з продуктивністю, контингентом та контрольними параметрами	Австрія, Бельгія, Болгарія, Венгрія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словачія, Словенія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція, Естонія
Укладання контрактів про надання послуг у відповідності зі стратегічними цілями	Австрія, Греція, Данія, Ісландія, Люксембург, Португалія, Румунія, Словачія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція, Естонія
Контракти, що містять цільові показники випуску фахівців різних спеціальностей	Латвія
Цільове фінансування специфічних проектів	Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Венгрія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словачія, Словенія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція, Естонія

Як показує світовий досвід, конкурентними методами фінансування у більшості університетів є ті, в основі яких лежить нормативно-подушовий принцип фінансування. При цьому він може використовуватися при фінансуванні, як з боку пропозиції освітніх послуг, так і боку їх попиту. З боку пропозиції використовується формульне подушкове фінансування на підставі даних про прийом студентів за попередній рік або на основі даних про досягнуті результати. З боку попиту на освітні послуги фінансування може здійснюватися відповідно до вартості навчання, також на основі формульного методу розраховуються кредити на освіту, ваучери (поєднання кредитів на вищу освіту і різні моделі оплати), звільнення від оплати, стипендії та допомоги на навчання.

Аналіз літературних джерел дозволив виділити основні переваги та ризики застосовуваних у світовій практиці методів фінансування (табл.2) [1]

Таблиця 2

Основні переваги та ризики методів фінансування

Переваги	Ризики
Базове фінансування	
<p>націлено на підтримку некомерційних фундаментальних досліджень; сприяє вільному розподілу коштів між освітою та науковими дослідженнями; забезпечує основу стратегічного планування розвитку ВНЗ</p>	<p>велика залежність від джерела фінансування, що не дає змоги самостійно вирішувати проблеми ВНЗ; потреби ВНЗ в наданні відповідних зобов'язань можуть призвести до скорочення фінансових коштів, необхідних в інших видах діяльності</p>
Формульне фінансування	
<p>акцентує увагу на вдосконаленні методів викладання і дослідницьких програм; фінансові кошти виділяються ВНЗ за прозорою формулою; забезпечує швидку реакцію на запити уряду; дозволяє оцінювати ефективність державної політики у певній галузі, порівнювати діяльність різних ВНЗ; стимулює ВНЗ до поліпшення їх роботи, підвищує відкритість та прозорість їх діяльності</p>	<p>результативність діяльності ВНЗ визначається вибраними показниками, які повною мірою не можуть дати належного представлення про його ефективність; показники, включені в формули, і самі формули істотно розрізняються в різних країнах, за регіонами навчання та навіть у межах однієї країни; може призводити до феномену «роботи на показник» і створювати стимули до спотворення даних ВНЗ; відносно легко вимірювані показники, як правило, не є показниками кінцевого результату, не відображають реальної якості роботи ВНЗ. Наприклад, широко використовуваний показник кількості підготовлених фахівців не відображає якість освіти. При цьому, вважається, що виміряти результати наукової діяльності ВНЗ простіше, ніж освітньої діяльності</p>
Цільове фінансування	
<p>у структурі фінансування відображені інтереси, національні пріоритети; підтримується рівновага між викладацькою діяльністю та науково-дослідними програмами, а також між фундаментальними науковими дослідженнями і потребами ринку в нових дослідженнях</p>	<p>акцент зміщується в бік короткострокових цілей, в той час як довгострокові зміни можуть бути відкладені або повністю ігноровані; можуть спотворюватися пріоритети ВНЗ за рахунок його поведінки згоди на будь яке фінансування</p>
Конкурсне фінансування	
<p>у ході конкурентних торгів скорочуються витрати; визначеність у фінансових коштах, що</p>	<p>витрати ВНЗ, пов'язані із підготовкою пропозицій для конкурсів, можуть бути ніколи не відновлені;</p>

дозволяє планувати свою діяльність; стимулює ефективні і динамічні програми наукових досліджень; проведення конкурсів стимулює саму діяльність ВНЗ	при проведенні конкурсних торгів на дослідницькі підрозділи або самих дослідників лягає додаткове бюрократичне навантаження; існує ризик зниження якості навчання при надмірному дослідницькому навантаженні
Фінансування на основі попиту	
підтримує рівність та доступність вищої освіти; забезпечує прийом з усіх верств суспільства; сприяє навчанню протягом усього життя	створює залежність від кількості і якості інформації для усвідомленого вибору студентами ВНЗ або програми навчання; перевагу мають ВНЗ, які можуть дозволити собі великі витрати на саморекламу; перевага мають великі і давно сформовані ВНЗ перед невеликими і нещодавно створеними

Порівняльний аналіз систем бюджетного фінансування в різних країнах Європи дозволяє виявити цікаві для практичного застосування в Україні особливості окремих моделей, орієнтовані на економічне стимулювання підготовки студентів за певними спеціальностями, а також різними напрямками діяльності університетів [7]:

модель диференціації вартості підготовки студента і обсягів фінансування наукової діяльності в залежності від освітньої спеціальності або галузі досліджень (Німеччина);

модель, в яких бюджетне фінансування дослідницької діяльності залежить від доходів від наукової діяльності, отриманих на основі контрактів з підприємствами бізнесу (земель Північний Рейн-Вестфалія та Рейнланд-Пфальц (Німеччина));

модель, орієнтована на стимулювання експорту освітніх послуг (землі Рейнланд-Пфальц (Німеччина));

модель, в якій значна увага приділяється фінансуванню таких спеціальних завдань, як стимулювання освітньої діяльності за мало затребуваними спеціальностями або розробка нових програм (Швеції);

модель, в якій існують цільові асигнування на видатні дослідницькі роботи (Фінляндії).

В цілому, реформа бюджетного фінансування вищих навчальних закладів, що відбувається в розвинених країнах націлена на розширення

автономії, а отже, і відповідальності університетів у вирішенні питань бюджету, організаційної структури та кадрової політики. Це повинно призвести до зростання конкурентоспроможності ВНЗ у дослідженнях та освіті, впровадженні передової системи фінансової звітності, застосування у сфері вищої освіти сучасних методик стратегічного і функціонального менеджменту.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз існуючих моделей фінансування університетів дозволяє зробити наступні висновки:

фінансування вищої освіти має альтернативи, обумовлені розвитком, як самого суспільства, так і системи освіти як суспільного інституту;

суспільство стає все більш технологічним, отже, зростає потреба у фахівцях, які отримавши вищу освіту можуть використати набуті компетентності в реальному секторі економіки, тобто бути рушійною силою усіх перетворень;

якість вищої освіти залежить від обсягів її фінансування, як з боку держави, так і приватного сектору;

є значні обмеження політики фінансування вищої освіти, які залежать від рівня промислового розвитку країни, особливостей історичного, культурного і соціального розвитку.

Таким чином, формування моделі фінансування університетів України має спиратись на існуючий світовий досвід з урахування особливостей сучасного стану національної економіки. Рухаючись у напрямку зміцнення реальної автономії начальних закладів з можливістю самостійного розпорядження їх бюджетами існує об'єктивна необхідність пошуку альтернативних інвесторів, зацікавлених у сучасній вищій освіті. Системному розв'язанню проблеми фінансування вищої освіти має сприяти також розроблення державної концепції доступності освітніх послуг вищої школи, до якого слід долучити державні органи управління освітою, ВНЗ і самих споживачів вищої освіти. Отже, подальші дослідження мають включати в себе визначення джерел та напрямків фінансування вищої освіти, враховуючи існуючий світовий досвід щодо вирішення цього питання.

Бібліографічний список:

1. Абанкина И.В., Абанкина Т.В., Николаенко Е.А., Филатова Л.М. Сравнительная характеристика систем высшего образования зарубежных стран: конкурентные методы финансирования // Экономика образования, 2013. - №1. – С. 53-73.
2. Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР / отв. ред. М. В. Ларионова. – М. : Издат. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 152 с.,
3. Заборовская, А. С. Высшее образование в России: правила и реальность / А. С. Заборовская, Т. Л. Клячко, И. Б. Королев [и др.]; под ред. С. В. Шишкина. – М. : Независимый ин-т соц. политики, 2004. – 406 с., С. 56-60
4. Использование показателей результатов при финансировании вузов: зарубежный опыт // Электронный ресурс. – Режим доступа:
5. Кузьмина Н.Г. Зарубежный опыт финансирования образования в условиях возрастания автономии вузов // Вестник. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3, Экон. Экол. 2008. № 2 (13) С.234-238
6. Глава 22. Модели финансирования вузов: анализ и оценка / Под ред. С.А. Белякова. - М.: Технопечать, 2005. - 274 с.
7. Тараканов В.В. Реформирование системы бюджетного финансирования высшего образования в странах западной Европы // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология, 2009, выпуск 3, С. 183-191
8. Higher Education Governance in Europe. Policies, structures, funding and academic staff. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/091EN.pdf. – Режим доступа: